

KAMET, TİCARET VE SEYRİSEFA N
MUKAVELENAMESİ NİN FESHİ VE YUNAN UYRUKLU
RUMLARIN SINIR DİĞERLEMLERİ (1964)*

Halil İMREK
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

ABSTRACT

Many Rum-Greeks settled in Turkey according to the residence, Trade and Sea Transportation Agreement signed in the atmosphere of Turkish-Greek friendship created as a result of the efforts of Mustafa Kemal Atatürk and Eleftheros Venizelos at the beginning of 1930s. Most of these people, lived in Turkey for approximately 34 years, resided in Istanbul and engaged in trade. The Turkish Government under theönümüz Prime Ministership revised the agreement in question owing to increasing events in Cyprus at the beginning of 1960s and tension between Turkish-Greek relations due to these events. 12000 Rum-Greeks who were citizen of Greece were deported in accordance with the terms of agreement abrogated as a result of increasing public pressure. This study examines this process in respect to its causes and outcomes.

Keywords: Turco-Greek Relations, Cyprus Issue, Greek Cypriots of Greek Citizens in Turkey, Greek Minority.

GİRİŞ

1930'du yıllarda Atatürk ve Venizelos'un gayretleriyle tesis edilen Türk-Yunan dostluğu çerçevesinde iki ülke arasında imzalanan ve Türkiye ile Yunanistan Arasında kamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi olarak tarihe geçen antlaşma gereğince Türkiye'de Yunan pasaportlu olarak ikamet eden çok sayıda Rum bulunmuştur¹. Döneme ait yayınlarda Yunanistan uyruklu bu kişilerin antlaşma maddesi feshedildiği tarih itibarıyla sayısı, 12.592 olarak

* Bu çalışma, Halil İmrek'e ait doktora tezi çalışması kapsamında ilgili alt bölümünün düzeltme ve eklemeler yapılarak makale formatına getirilmiştir.

** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü.

¹ Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Hükümeti arasında imzalandığı antlaşma, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin imzalanma tarihi 30 Ekim 1930'dur. Antlaşma TBMM tarafından onaylanıp Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdiği tarihi ise 15 Mart 1931'dir. Antlaşma'nın bütünü için bkz. Bkz. *Düstur*, Üçüncü Tertip, c. 12, (Ankara: 1931), ss. 1146173.

verilmektedir². Buna mukabil ayn, anla ma hükümlerine göre say,lar, 3.000 olan ve a ,r,l,kl, olarak Ege adalar,nda ikamet eden Türk vatanda , bulunmaktad,r. 21 Mart 1964 tarihli Hürriyet Gazetesinin haberine göre bu üç bin ki inin 50si Türk, geri kalanlar ise Türkiye Cumhuriyeti uyruklu Rumlar,r³.

Söz konusu antla ma hükümlerine göre 1930dan 1964æ uzanan dönemde Türkiyeøde Yunanistan pasaportuyla ikamet eden ve ticari faaliyetlerde bulunan çok daha fazla say,da insan vard,r. Bu ki iler antla man,n yürürlükte bulundu u otuz dört y,l süreyle büyük ço unlu u stanbul olmak üzere ülkenin de i ik yerlerinde ikamet etmi ler ve antla man,n sa lad, , olanaklardan yararlanm, lard,r.

Antla man,n uzun süre yürürlükte kalmas, bir taraftan Türkiyeøde ikamet eden Yunanistan uyruklu Rumlar,n ticari hayatta önemli yerlere gelmelerini sa lam, di er taraftan Türkiye Cumhuriyeti vatanda , Rum az,nl,kla aile ba lar, kurmalar, sonucunu do urmu tur. Antla man,n Türkiye taraf,ndan feshedilmesiyle ticari hayat ve aile ba lar,nda bu iç içe geçmi lik bir trajedi ile son bulmu ve 1964 y,l, itibar,yla on iki bin civar,nda Yunan uyruklu Rum ülkeyi terk etmek zorunda kalm, t,r. Dolay,s,yla yerli Rumlardan bir k,sm, da kurduklar, aile ba lar, nedeniyle ülkeyi terk etmek durumunda kalm, lard,r.

Türk Hükümetini antla man,n feshi karar,na götüren süreç ise 1950lerin ba ,ndan itibaren uluslararası, bir sorun haline gelen K,br,s Meselesi ile do rudan ilgilidir. Adaøda Türklere kar , giri len terör eylemlerinin 1964 y,l,na gelindi inde had safhaya ula mas, toplumda büyük infiale neden olmu ve olu an kamuoyu fesih yolunda önemli bir dayanak olmu tur.

Di er taraftan günün ko ullar,nda Türkiyeønin K,br,søa askeri müdahale olanaklar,n,n son derece s,n,rl, oldu u bilinen bir gerçektir. K,br,søa yap,lacak bir ç,karma için gerekli olan vas,talardan özellikle de ç,karma gemileri ba lam,nda yoksun olan Hükümet, adadaki Türk nüfusa kar , sald,r,lar,n önüne geçebilmek amac,yla diplomatik tüm kozlar,n, oynamak ile kar , kar ,yad,r.

² *Ulus*, 18 Mart 1964, s. 7.

³ *Ulus*, 18 Mart 1964, s. 1.Hülya Demir ó R,dvan Akar, *stanbulun Son Sürgünleri*, leti im yay, (stanbul, 1994), s. 54, 62.

Uluslararası, dengeler de Türkiye'yi diplomatik manevralar, son a amas,na kadar kullanmaya zorlamaktadır. Özellikle Amerika Birle ik Devletleri bölgede ç,kacak bir sava a kendi menfaatleri aç,s,ndan so uk bakmakta, di er taraftan K,br,s Rumlar,n,n Türklere sald,r,lar, kar ,s,nda sessizli ini muhafaza etmektedir. ABD'nin askeri harekâta kar , tavr, 5 Haziran 1964 tarihinde Ankara'ya ula an Ba kan Lyndon Johnson'ın Ba bakan smet nönü'ye yazd , mektup ile net olarak ortaya konulacak ve muhtemel bir askeri harekât,n önünü o gün için kesecektir.

Yukarıda say,lan nedenlerden dolayı, Türk Hükümeti, K,br,s'ta Yunanistan'ın himaye ve deste iyle gerçekle en sald,r,lar, önlemek ad,na kamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'ni feshetme yoluna gitmiştir. A a ,da sunulaca , üzere süreç Yunanistan Hükümeti'ni K,br,s'ta Türklere kar , terör eylemlerine destek olmaktan al,koymaya yöneliktir.

Çal, mada yukarıda verdi imiz geli meler sonucu Türk taraf,n, antla may, imzalamaya ve feshetmeye götüren nedenler, antla ma gere i Türkiye'ye yerle en Yunan uyruklular,n durumu ve antla man,n feshiyle s,n,r d , edilmeleri ele al,nacakt,r.

1. kamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi

1929 y,l,na gelindi inde Türk-Yunan ili kileri olabildi ine gergindir. Öyle ki, gerginle en bu ortamda taraflar olası, bir sava a haz,rl,ks,z yakalanmamak amac,yla deniz kuvvetlerini güçlendirmeye ba lam, lard,r. li kilerin gerginle mesinin nedeni ise Türk óYunan Nüfus Mübadelesi antla mas,n,n uygulanmas,nda ortaya ç,kan pürüzlerin bir türlü çözülememi olmas,d,r. Çözümüne yönelik olarak yap,lan 1926 tarihli antla madan da tam bir sonuç elde edilememi ve aradaki sürtü me devam etmi tir.⁴

li kilerin gerginle mesinde di er bir neden Fener Rum Patrikhanesi ile ilgili geli melerdir. Mütareke ve Milli Mücadele y,llar,nda ya anan olumsuzluklar,n da etkisiyle Ankara, Patrikhane yönetimine s,cak bakmamakta ve patriklik seçimlerini dikkatle izlemektedir. Bu süreçte Hükümet taraf,ndan istenmeyen ki ilerin patrik seçilmesinin onaylanmad, , ve patrikhanenin bütün Ortodoks kiliselerini kapsayan uluslararası, organizasyonlar,n,n önüne geçildi i bilinmektedir. Aradaki

⁴ Bkz. smail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antla malar,, c. I (1920-1945)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay,n., 2000), ss. 399-400.

gerginlik, VI. Konstantinos unvanıyla patrik seçilen Terkos Metropolitinin Hükümet tarafından Türk Yunan nüfus mübadelesi kapsamında alınarak 30 Ocak 1925 tarihinde sınırdışı edilmesiyle tamamlanmış ve geçer. Patriğin sınırdışı edilmesine karşı olarak Atina'da protesto mitingleri yapılmış ve Yunanistan tarafından konu Milletler Cemiyetine taşınmıştır. Patrikhane ile ilgili yaşanan bu gelişmeler Türk-Yunan ilişkilerini doğrudan etkilemekte ve ilişkilerin gerginleşmesi sonucunu doğurmaktadır.⁵

Savaşın hazırlanması amacıyla deniz kuvvetlerinin takviye edildiği bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk ve Elefteros Venizelos'un karşılıklı görüşleriyle ilişkiler yumuşama sürecine girer. İlişkilerin normalleşmesinde bir diğer etken de Türkiye'de Akdeniz'de Türkiye ve Yunanistan arasında içine alan dostluk ve ittifak sistemi kurma çabasıdır.⁶ Yukarıda ifade edilen nedenlerin sonucu olarak 1930'dan itibaren başlayan bu yeni dönemde öncelikle mübadele ile ilgili anlaşmazlıklar konularından çözümlenir ve Türk-Yunan dostluğu dönemine girilir. Bu yeni dönemde Venizelos 27 Ekim 1930 tarihlerinde Başbakan Smet'un davetlisi olarak İstanbul ve Ankara'ya gelecek, Fener Rum Patrikhanesi'ni resmen ziyaret eden ilk Yunanistan Başbakanı olacaktır.⁷ Süreç çok partili siyasal hayatta da devam edecek ve iki ülke arasında Cumhurbaşkanlar seviyesinde karşılıklı ziyaretler ile devam edecektir. 1952 yılında Yunanistan Dışişleri Bakanı İstanbul ve Ankara'ya ziyarette bulunur.⁸ Aynı yıl Haziran ayında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın davetlisi olarak Yunanistan Kralı ve Kraliçesi Türkiye'yi ziyaret ederler.⁹ Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Yunan Kralına iadei ziyareti ise sene sonunda olacak, Celal Bayar'ın adını taşıyan bir Türk lisesine verilecektir.¹⁰

⁵ Konu ile ilgili olarak bkz. Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İetim yay., (İstanbul: 2003), ss. 117-176; Mehmet Gönlübol ve Ömer Kürkçüoğlu vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, (Ankara: Siyasal Yayınları, 1996), ss. 65-66.

⁶ Dönemin Dışişleri Bakanı, Tevfik Rüştü Aras ile Türkiye ile İtalya Başbakanı Benito Mussolini arasındaki yazışmalar için bkz. İbrahim Güne (Haz.), *Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)*, (Ankara: Dışişleri Bakanlığı, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü yayını, 1973), ss. 230-231. Ayrıca bkz. Mehmet Gönlübol ve Cem Sarı, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi yayını, 1997), ss. 62, 82.

⁷ Bkz. İbrahim Güne (Haz.), *Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)*, Dışişleri Bakanlığı, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü yayını, (Ankara, 1973), s. 230; Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, çev. Dilek İncel, İetim yayını, (İstanbul, 1997), s. 135.

⁸ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1952/ocak1952.htm>, 25 Haziran 2007, 22:54.

⁹ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1952/haziran1952.htm>, 25 Haziran 2007, 22:59.

¹⁰ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1952/aralik1952.htm>, 25 Haziran 2007, 23:04.

Atatürk ve Venizelos taraf,ndan ba lat,lan süreç ilk meyvelerini ayn, y,l içerisinde verir ve Dostluk, Tarafs,zl,k, Uzla ma ve Hakemlik Antla mas,, Deniz Kuvvetlerinin S,n,rland,r,lmas,na li kin Protokol ile kamet, Ticaret ve Seyrisefain antla malar, imzalan,r.¹¹

öTürkiye ile Yunanistan Aras,nda kamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavenamesiö, 30 Ekim 1930 tarihinde, Türk heyeti ba ,nda Mustafa Kemal Atatürk ve Yunanistan heyeti ba ,nda Ba bakan Elefteros Venizelos olmak üzere imza edilmi tir. TBMM taraf,ndan 5 Mart 1931 tarihinde müzakere edilerek onaylanan Antla ma, 15 Mart 1931 tarihinde Resmi Gazete'de yay,nlanarak yürürlü e girmi tir.¹²

2. Antla man,n Ba l,ca Hükümleri

öTürkiye ile Yunanistan Aras,nda kamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavenamesiö yakla ,k otuz dört y,l yürürlükte kalm, , bu süre zarf,nda gerek antla man,n maddeleri ve gerekse uygulanmas, yönünde kayda de er bir ihtilaf ya anmam, t,r.

Antla ma hükümleri uyar,nca taraflar,n kazan,m ve yükümlülüklerinin belli ba l,lar, a a ,daki gibidir:¹³

Antla maya taraf ülkelerin vatanda lar, di er taraf,n ülkesine; ömemleketin kanun ve nizamlar,na riayet ederek mahallî tebaalar,n veya ecnebler için hususî ahkâm varsa en ziyade müsaadeye mazhar millet tebaalar,n,n tâbi olduklar, ve olacaklar,ö, hangi içerikte olursa olsun kay,tlardan ba kalar,na tabi tutulmaks,z,n serbestçe girebilecekler, seyahat ve ikamet edebilecekler, yerle ebilecekler ya da oray, diledikleri zaman terk edebileceklerdir (Md. 1).

Taraf ülkelerin her birisinin uyruklar, di erinin ülkesinde kanunlar,yla en ziyade müsaadeye mazhar ülke uyruklar,na izin verilmi ve verilecek her tür menkul ve gayrimenkul mallar, ihraz ve tasarruf etmek hususunda tam serbestli e sahip olacaklard,r. İgili ülkenin kendi uyruklar, hakk,nda tayin edilmi veya edilecek olan ko ullar,n ayn,na tâbi olarak bu mallar, satma, de i tirme, ba , lama, evlenme, vasiyet sureti ile veya herhangi di er bir suretle elden ç,kar,labilecekler veya veraset yoluyla sahip olabileceklerdir. Say,lan tüm bu i lemler için ilgili ülkenin kendi

¹¹ Döneme ait geli meler, bu geli melerde her iki liderin oynad, , rol ile ilgili olarak bkz. Clogg, *Moderni* , ss. 1356136.

¹² *Resmi Gazete*, 15 Mart 1931, say,: 1748.

¹³ Tamam, otuz alt, madde olan Antla ma metni için bkz. *Düstur*, Üçüncü Tertip, c. 12, (Ankara: 1931), s. 1146173; *Resmi Gazete*, 15 Mart 1931, say,: 1748; Güne (Haz.), *Cumhuriyetini* , s. 251-267.

uyruklar,na uygulanan her ne nam altında olursa olsun vergi ve harçlardan fazlas,na tabi tutulmayacaklardır. Yine aynı şekilde bulunan ülkenin kanunları,na uyarak mallar, ve her tür emtialar, serbestçe ihraç edebileceklerdir. Bu ihracat ile ilgili bulunulan ülke vatandaşları, için öngörülen taksit ve resimlerden daha az,na tabi tutulmayacaklardır (Md. 3).

Taraflardan her birisinin uyruklar, diğ erinin ülkesinde ticaretlerini ya bizzat veya çal, t,r,lmalar, uygun göreceklere ki iler arac,ıyla yapabileceklerdir. Ticaret, seyrisefain ve sanata, meslek ve küçük el sanatları, icras,na veya herhangi türden bir meşguliyetle ilgili tüm hususlarda taraflardan birinin başka bir yabancı, ülkenin gemilerine ve vatandaşları veya uyruklar,na bahsetmiş oldu u veya ileride bahsetmiş, imtiyaz, müsaade veya muafiyetlerin aynı zamanda ve başvuruya gerek kalmaks,z,n, koşulsuz ve tavizsiz olarak, diğ er taraf,ın gemilerine ve tebaaları,na temin edilecek kararları t,r,lm, t,r. ki taraf,ın bu husustaki fikri bir diğ erine karşı,kl, en ziyade müsaadeye mazhar ecnebi memleketlere itlik temin etmektedir (Md. 4).

Benzer kolaylıklar öhisseyen şirketlerle - s,naî ve malî şirketler ve sigorta ve nakliyat kumpanyaları, dâhil olmak üzere - sair ticarî şirketler için de öngörölmü tür (Md. 566).

Taraflardan her birinin uyruklar, diğ erinin ülkesinde, şahıslar, ve mallar, için, benzer şekilde her tür ticaret, sanat, küçük el sanatları, ve meslekin icras, dolayısıyla kendi uyruklar,ndan tahsil edilenlerden başka veya daha az, herhangi mahiyette olursa olsun, hiç bir vergi, resim veya teklif tediyesi ile mükellef olmayacaklardır. Bununla beraber, ikamet resimleri ile zab,ta muamelelerinin ifas,yla ilgili resimler hususunda taraflardan her birinin uyruklar, en ziyade müsaadeye mazhar millet uyruklar,na bah edilen muameleden yararlanacaklardır (Md. 7).

Taraflardan birinin uyruklar,, diğ erinin ülkesinde, yerel halka yüklenmiş olan koşullar, s,n,rlamalar ve harçlardan başkaları,na tâbi olmaks,z,n, hakları, takip ve müdafaa etmek üzere serbestçe mahkemelere başvuru hakk,na sahip olacaklardır. Ülkenin kendi yurtta, gibi bütün davalarda, avukatları, veya ajanları, söz konusu ülkelerin kanunları, gereğince bu mesleklere kabul edilmiş kişiler arasında seçme özgürlüğünden yararlanacaklardır (Md. 8).

Taraflardan her birinin uyruklar,, diğ er taraf ülkesinde, bar, zaman,nda olduğu gibi savaş zaman,nda da hem orduda, deniz kuvvetlerinde ve hava kuvvetlerinde hem de millî muhaf,ze ve milis k,talar,nda herhangi zorunlu bir askerî hizmet ve

mütekabil kanunlarda bilhassa öngörülen istisnalar sakl, kalmak art, ile herhangi yarg,sal, yönetsel ve beledi bir memuriyet ifas,ndan muaf olacaklard,r. Bunlar böyle bir hizmete veya memuriyetin ifas,na kar ,l,k olmak üzere konulacak herhangi nakdi veya aynî yükümlülüğten de müstesna olacaklar,r.

Taraflardan birinin uyruklar, ve irketleri di er taraf,n uyruklar,na ve irketlerine yüklenebilecek olan askeri ve mülki kamula t,rmalardan ba kas,na di er taraf ülkesinde hiç bir ekilde tâbi k,l,nmayacaklard,r. Bunlar, an,lan kamula t,rmalar,n uygulanmas, usulüne ve tazminine ait hususlarda ayn, ile yerel halk gibi mahalli kanunlar,n hükmüne tâbi bulunacaklard,r (Md. 9).

Türkiyeøye yap,lacak ihracattan Yunanistanøda ve Yunanistanøa yap,lacak ihracattan Türkiyeøde ayn, müstahsallar,n bu hususta en ziyade müsaadeye mazhar memlekete ihraçlar,nda istifa edilen veya edilecek olan ihraç resimlerinden ba ka veya daha yüksek resimler veya ba ka tür harçlar al,nmayacaktır (Md. 11).

Taraflardan birinin ülkesinden geçen her tür emtia, istatistik vergisi ile muhafaza ve ma aza ücretlerinden ba ka tüm gümrük resminden veya di er bütün aidattan kar ,l,kl, olarak istisna tutulacaktır (Md. 17).

Taraflardan birinin sanca ,n, ta ,y,p yüksüz veya yüklü olarak di er taraf,n sular,na ve limanlar,na girecek veya oradan ç,kacak olan gemi ve vapurlar oralarda hareket ve var, yerleri nereleri olursa olsun millî gemilere yap,lan uygulaman,n ayn,ndan her hususta yararlanacaklar ve millî gemilere yüklenen veya yüklenebilecek olanlardan ba ka devlet, vilâyetler, nahiyeler veya hükümetin izin verdi i herhangi bir te ekkül nam ve menfaatine ne unvan alt,nda olursa al,nan hiç bir resim ve mükellefiyete tâbi tutulmayacaklard,r (Md. 25).

Taraflar,n limanlar,nda, aç,kta demirleme mahallerinde ve doklar,nda gemilerin yükletilmesine ve bo alt,lmas,yla ilgili hususlarda taraflardan birinin millî gemilere bah etmi oldu u bütün imtiyaz veya kolayl,klar geldikleri veya gidecekleri yer neresi olursa olsun, di er taraf,n gemilerine de sa lanacaktır (Md. 26).

ki ülke aras,nda bir hakem sözle mesinden do abilecek hükümler sakl, kalmak kayd, ile taraflar aras,nda sözle menin tefsiri ba lam,nda ortaya ç,kabilecek ihtilâflar diplomasi yoluyla çözülememi olursa iki taraf,n onay, ile ve tahkimname yoluyla hakeme havale olunacaktır (Md. 35).

Antla ma, teati tarihinden bir ay sonra yürürlü e girecek ve süresi iki sene olacaktır,r. Bu tarihten itibaren taraflardan birisince alt, ayl,k bir mühletle feshedilmedikçe yürürlükte kalacaktır,r (Md. 36).

3. Antla ma Hükümleri Uyarınca Türkiye'de kamet Eden Rumlar

Söz konusu Antla ma hükümlerine istinaden Türkiye'de ikamet eden Yunan uyru u Rumlar a ,rl,kl, olarak ticaretle me gul olmaktadır. Dönemin gazetelerinin verdikleri haberler esas alınacak olursa bu kimselerin stanbul ba ta olmak üzere buldukları, yerlerde ticari hayatta son derece etkin oldukları, anlaşılmaktadır.¹⁴

1964 yılının ilk ayları itibarıyla stanbul Ticaret Odasına kayıtlı, 36.000 faal üyenin yaklaşık 1.000'ü Yunan uyruklu Rum'dur. Yine söz konusu 36.000 üyenin yarısından da Türk vatandaşları, Rumlara ait firmalardır.¹⁵ Yaklaşık otuz dört yıldır (1930'1964) stanbul'da ticaretle me gul olan Yunan uyruklu Rumların çocukları, da uyruklu unu muhafaza edip ailelerinden devraldıkları, ticari miras, devam ettirmişlerdir.

Belirtilen üzere stanbul, söz konusu Rumların çoğunluğu olarak ikamet ettikleri ildir. Burada 3.227 erkek ve 613 kadın çe itli mesleklerde çalışmaktadır. stanbul'da ikamet eden Yunanistan uyru u Rumların çalıştıkları, meslek dalları, şu şekildedir:

17'si ithalat ve ihracat i lerini yapmakta, 101'ü ise büyük ticari şirketlere ortak bulunmaktadır. Ek olarak 30'ü deniz ticaretiyle uğraşmakta, 330'ü çe itli ticari teebbüslerin sahibi bulunmaktadır. Bundan başka Yunan uyru u Rumların 16'sı, bakkal, 35'ü gömlekçi, 30'ü fırıncı, 108'ü sobacı, 8'ü mühendis ve teknisyen, 25'ü hattat, 33'ü bahçevan, 52'si aşı, 21'ü şirketlerde memur, 74'ü muhasebeci ya da veznedar, 4'ü ticari ortaklık ajansı, 14'ü ef garson, 21'ü mücellit, 8'ü tamirci, biri gazeteci, 303'ü çe itli i lerde usta, 206'sı, çarvak, 272'si çe itli sanayici ya da ticari teebbüsün patronudur.¹⁶

Yunanistan uyruklu olup Türkiye'de ikamet eden Rumlardan ticaretle uğraşanların diğer illere göre dağılımı, şu şekildedir:

zmir'de 197, Hatay'da 82, Ankara'da 48, Edirne'de 13, çel'de 11, Çanakkale'de 6, Adana, Antalya, Konya ve Kayseri'de ise birer kişi çalışmaktadır. Bunların dışında, şunakiler ise çocuk, yaşı, ve ev hanımlardır.¹⁷

¹⁴ *Ulus*, 18 Mart 1964, s. 1.

¹⁵ *Ulus*, 18 Mart 1964, s. 7.

¹⁶ *Ulus*, 18 Mart 1964, s. 7.

¹⁷ Bkz. aynı yer.

Bu ki iler söz konusu Antla ma hükümlerine göre herhangi bir Türk vatanda ,n,n sahip oldu u tüm haklardan yararlanmaktad,rlar.¹⁸ Antla ma hükümlerine göre Yunanistanın da ülkesinde yerle ik olan Türkleri s,n,r d, , etmesi durumunda say,lar, 3.000 civar,ndaki Türk vatanda ,n,n ki dönemin Hürriyet gazetesi ve di er bas,n organlar,na göre bunlar,n tamam,na yak,n, Türk uyru u Rumlar,d,r,¹⁹ Türkiyeøye dönmeleri beklenmektedir. Antla ma hükümlerine göre Yunanistanıdaki Türk uyruklular,n ticari faaliyetlerine bak,ld, ,nda; bunlar,n daha ziyade küçük esnaf ile küçük ölçekte ticaret yapanlar ve çiftçiler olduklar, görülür. Dolay,s,yla Antla man,n feshi ve alt, ayl,k bir süre zarf,nda yenilenmemesi durumunda bundan zararlı, ç,kacak olan Türkiyeøde yerle ik olan Yunan pasaportlu Rumlar ve Yunanistan olacakt,r.²⁰

4. Antla man,n Feshine Neden Olan Geli meler

K,br,s Meselesinin 1950ølerin ba ,ndan itibaren gündemi me gul etmesi, 1960ø, y,llar,n ilk yar,s,nda ise Adaøda Türklere kar , sald,r,larda görülen art, dönemin hükümetlerini kökeni tarihsel bir alt yap,s, oldu u üphe götürmeyen savunma reflekslerine itmi tir. Bu ba lamda bir taraftan Yunan uyruklu Rumlar,n s,n,r d, , edilmeleri gündeme geldi i gibi di er taraftan güvenlik amaçlı, düzenlemelere gidildi i bilinmektedir. Örne in 7 Aral,k 1962 tarihinde kamuoyundan habersiz olarak kurulan öAz,nl,k Tali Komisyonuö bu kapsamda de erlendirilebilir.²¹

K,br,s Meselesinin bir kriz haline geldi i 1960ø, y,llar,n ba lar,nda Türk kamuoyu, bütün dikkatini bölgeden gelen haberlere vermi ti. Haberler ise gazetelere yans,d, , kadar,yla toplumu infiale sürükleyecek türdendir.²²

Rumlar denizden de takviye ile Türklerin ya ad,klar, bölgelere sald,r,lar düzenliyorlar; buna kar ,l,k olarak bakanlar ve askeri yetkililer ,srarla K,br,søtaki askeri hedeflerin bombalanmas,n, istiyorlard,.²³ Oysa dönem itibar,yla bak,ld, ,nda Türkiyeønin bir hava harekât, ya da adaya

¹⁸ Bkz. *øTürkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Hükümeti aras,nda aktolunan kamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelesinamesiö* madde 1, 3, 4, ve di erleri, *Düstur*, Üçüncü Tertip, c. 12, (Ankara: 1931), s. 1156120.

¹⁹ Demir öAkar, *stanbuli* , s.54, 62. *Tercüman*, 21 Mart 1964.

²⁰ Bkz. ayn, yer.

²¹ Bkz. Bask,n Oran, *Türkiyeøde Az,nl,klar*, (stanbul: leti im yay., 2004), s. 92.

²² Örne in Yunanistan, K,br,søa 7.000 asker ve bol miktarda silah gönderiyor ve adeta bir sava haz,rl, , için gerekli personel ve malzemeyi adaya sevk ediyordu. Bkz. Nihat Erim, *Günlükler 1925ö1979*, c. II, yay,na haz,rlayan: Ahmet Demirel, Yap, Kredi yay., (stanbul: 2005), s. 778.

²³ Bkz. a.g.e., ss. 779-781.

ç,karma yapabilecek olanaklar, son derece s,n,rl,d,r. Di er taraftan Amerika Birle ik Devletlerinin böyle bir harekâta kar , tavr, olumsuz hatta Türkiye'yi tehdit eder niteliktedir.²⁴

Bu geli meler toplumda Yunanistan'a ve Yunanistan'ın do al uzant,s, olarak görülen Yunan pasaportlu Rumlar ile Türkiye Cumhuriyeti vatanda , Rumlara kar , bir tepkinin do mas,na ortam haz,r,lan, t,r. Özellikle katliam haberlerinin yo unla t, , dönemde stanbul, Ankara ve zmir'de K,br,s Türklerine kar , düzenlenen sald,r,lar, protesto amac,yla gösteriler yap,l,yor, kontrolsüz gruplar taraf,ndan zmir'de bir kilise tahrip ediliyordu.²⁵

Burada K,br,s'ta ya anan söz konusu sald,r,lar,n bas,na yans,mas, ve kamuoyunda ne tür bir etki do urdu u noktas,nda fikir sahibi olmam,z, sa layacak seçilmi birkaç örne e göz atmakta yarar var.

Yeni Sabah, 3 Ocak 1964 tarihli bask,s,nda K,br,s'ta ya anan geli meleri man etten duyurarak öRumlar, dün yeniden alt, Türk'ü daha kaç,r,p tevkif ettiler.ö diyor ve alt,na büyük puntoyla ö ki Türk diri diri yak,ld,, biri öldürüldüö ba l, ,n, at,yordu. Ayn, sayfada öYunanistan K,br,s'a yine bir heyet gönderiyorö ba l, ,yla yer alan haberin alt,nda, öTürk Meclis Heyeti K,br,s'a gidemiyor. Türk uçaklar,n,n Lefko a seferlerine ba lamas,n, Rumlar « artlar müsait de il» diyerek reddetti.ö haberi yer almakta ve bu yolla okuyucuya durumun vahameti hakk,nda kar ,la t,rma olana , sunulmaktad,r²⁶.

Yine ayn, gazetede Türk evlerinin bombaland, ,, Omorfo ve Ayos'taki evlerin benzinle ate e verildi i haberleri yer almaktad,r. Yeni Sabah'ın 7 Ocak 1964 tarihli bask,s,nda iseöRumlar, Türk evlerini, önce tapusunu y,rt,p ate e veriyorö haberi yer almaktad,r²⁷.

5 Ocak 1964 tarihli Dünya Gazetesi, Lefko a'n,n Türk kesimindeki evlerin yak,lmas,n,n görüntülü olarak Washington televizyonunda filimler ve haberler halinde verildi ini okuyucular,na aktarmaktad,r²⁸.

9 Ocak 1964 tarihli Ulus Gazetesi, man etten ngiltere Ba bakan,na atfen öRumlar tahrik ediyorlarö sözlerini veriyordu²⁹.

²⁴ William Hale, *Türk D, Politikas, 1774-2000*, (stanbul: Mozaik yay., 2003), ss. 1546155.

²⁵ Bkz. Nihat Erim, *Günlükleri* , s. 785.

²⁶ Bkz. *Yeni Sabah*, 03 Ocak 1964, s. 1.

²⁷ *Yeni Sabah*, 7 Ocak 1964.

²⁸ *öRum vah eti televizyonda!ö Dünya*, 5 Ocak 1964, s. 1, 5.

²⁹ *Ulus*, 09.Ocak 1964, s. 1.

Milliyet Gazetesi, 12 Ocak 1964 tarihli baskısında ilk sayfadan verdi i haberde Tedhi Sinsi ekilde Yapı, yorö man etiyle Devlet Hastanesinde be Türkün g, das, zı, k ve kans, zı, ktan öldü ünü haberini verecektir³⁰. Yeni Sabah ise hastanelerde yatan Türklerden Rum hastalara verilmek üzere zorla kan al, nd, ,, bunun sonucu baz, hastalar, n kans, zı, ktan öldü ü haberini geçmektedir³¹.

Hürriyet Gazetesi ise 13 Mart 1964 tarihli baskısında ilk sayfasında Rumlar, n 25 Martta katliama girişeceklerini haber vermektedir³².

20 Mart 1964 tarihli Tercüman Gazetesi, alt, sütuna man et, öRumlar havan toplar, ile Türk köyüne hücum ettiö olarak ç, kacakt, r. Man etin alt, nda koyu punto ile Türk köylerinin ate e verildi i ve iki Türk köylüsünün öldü ü haberi yer almaktadır³³.

Vatan Gazetesi, 16 Mart 1964 tarihli baskısında TBMMnde yap, lan gizli celse ile ilgili bilgi yer almakta ve Hükümetin K, br, sœa askeri müdahale için yetki istedi i haberine yer vermektedir³⁴.

Ulus, 14 Nisan 1964 tarihli baskısında öAtinaœda görüşmeler devam ediyor. Cinayet çetesinin reisleri pazarl, ktaö man etiyle okurlar, na Ba piskopos Makarios ile EOKA lideri Grivasœn görüşmelerini vermektedir³⁵.

Adada nüfus ço unlu una sahip ve ekonomik gücü elinde bulunduran Rumlar, bir çal, mada vurguland, , gibi: öMakariosœun sa lad, , devlet olanaklar, n, da kullanarak Türklere yönelik sürdürdükleri ekonomik ambargo, yasal s, n, rlamalar ve sald, r, lar, Türk kamuoyunun bütün dikkatini ömazlumö soyda lar, na destek ve yard, ma çevirmi tirö³⁶.

Bu arada bask, ve terör eylemlerine muhatap olan K, br, s Türkleri için yard, m kampanyalar, düzenleniyor, özellikle okullar, n bu kampanyalara kat, ld, klar, görölüyordu³⁷.

³⁰ *Milliyet*, 12 Ocak 1964, s. 1.

³¹ *Yeni Sabah*, 12 Ocak 1964, s.1, 7.

³² *Hürriyet*, 13 Mart 1963, s. 1.

³³ Bkz. *Tercüman*, 20 ubat 1964, s. 1.

³⁴ öHükümetin Anayasaœn, n 66. Maddesi uyar, nca yetki istedi i san, l, yorö *Vatan*, 16 Mart 1964, s. 1.

³⁵ *Ulus*, 14 Nisan 1964, s. 1, 7. öAdada çarp, malar devam ediyorö, öDonanmam, z tatbikata ba lad, ö *Ulus*, 15 Nisan 1964, s. 1.

³⁶ Demir öAkar, *stanbulœni* , s. 19.

³⁷ *Ulus*, 09. Ocak 1964, s. 7.

Döneme ait baz, gazetelerden verdi imiz seçilmi örneklerde de görüldü ü üzere 1964 y,l,n,n ilk aylar, Türk kamuoyunu en çok me gul eden konu K,br,s Meselesidir. Hükümet, Millî Güvenlik Kurulu, Genelkurmay ve bas,n,n gündeminde sürekli olarak K,br,s'ta Türklere kar , giri ilen sald,r, ve bask,lar ile askeri müdahale de dâhil olmak üzere bunlara kar , al,nacak önlemler vard,r. Bu arada yo un bir diplomasi meki i sürmekte ve ba ta ABD ve ngiltere olmak üzere pek çok ülkeyle görüşmeler yapılmaktadır.³⁸

Kamuoyunda beliren Yunanistan ve K,br,s Rumlar,na kar , tepkilerin artması, di er taraftan adaya ç,karma yapma olas,l, ,n,n zorlu u kar , tarafa bir koz olarak Türk Hükümetini kamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelesinin gündemine alması, yönünde zorlam, t,r. Burada vurgulanması, gereken husus uygulaman,n öncelikli amacı,n K,br,s Meselesinin çözümüne yönelik olarak Yunanistan'ın ikna edilmesidir. Hükümet, Türkiye'deki Yunanistan uyruklu Rumlar,n gelece inin K,br,s Meselesinin çözümüne daha da özeldir. 1930 tarihli antla man,n yenilenmesinin de bu artı ba lı oldu unu vurgulayacaktır. 1964 ba lar,nda K,br,s'ta hat safhaya varan çat, malar,n durdurulması, için diplomatik girişimlerden bir sonuç alınamaması, Türk Hükümetini böyle bir yola sevk etmiştir.³⁹

K,br,s'ta cereyan eden olaylar ve Bat, Trakya'dan gelen haberlerin bas,na yans,ması, toplumda büyük bir infiale neden olmu tur.⁴⁰ Bu infialin etkisiyle olu an kamuoyunda yerli ve Yunan uyru u Rumlara kar , yap,lacak yasal bir düzenleme için uygun zemin haz,rlanmış, , olu an siyasal ve toplumsal atmosfer içerisinde otuz dört y,l yürürlükte kalan 1930 tarihli kamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelesinin feshi gerçeğe tirilmiştir.

O güne de in kamuoyu tarafından pek bilinmeyen bu antla ma ve Yunan uyruklulara sa lad, , avantajlar Bakanlar Kurulu kararıyla gündeme gelmiş ve geniş tart, malara neden olmu tur.⁴¹ Ulus Gazetesinin vurgusuyla; Hükümetin ald, , karar sayesinde öYunan uyruklu

³⁸ Bkz. Erim, *Günlükleri* , s. 757-797; Hale, *Türk D, i* , s. 153-155; Mehmet Gönlübol ó Ömer Kürkçüo lu vd., *Olaylarla Türk D, Politikası*, Siyasal Kitabevi yay., (Ankara: 1996), ss. 355-385.

³⁹ Bkz. Demir óAkar, *istanbul'ımı* , ss. 17-18.

⁴⁰ Bkz. Metin Toker, *öTürkiye ve Yunanistan'ı*, Akis, s. 512, c. XXIX, y,l: 10, 10 Nisan 1964, s. 7.

⁴¹ *öBakanlar Kurulunun bu karar, ile, Yunan uyruklu yabanc,lar,n Türkiye'de son derece müsait artlar içinde ya ad,klar, ve ticaret yapt,klar, gerçe i de meydana ç,km, bulunmaktadı,r.ö Ulus*, 18 Mart 1964, s. 7.

yabanc,lar,n Türkiye'de son derece müsait artlar içinde ya ad,klar, ve ticaret yapt,klar, gerçe i de meydana ç,km, bulunmaktad,rö⁴².

Di er taraftan sürekli cinayet, bombalama ve sald,r, haberleriyle sars,lan kamuoyu bir tak,m yönlendirmelere de aç,k hale gelmi tir.⁴³ Bu noktadan hareketle Tek Parti döneminin öVatanda Türkçe Konu ö kampanyalar, ile ttihat ve Terakki yönetiminden devral,nan bir miras olarak yabanc, ve az,nl,k mallar,n, boykot uygulamalar, Rum az,nl,k baz,nda tekrar gündeme gelmi tir. Esasen bu dönemde iktidarda, Tek Parti dönemi Türkle tirme politikalar,n,n uygulama a mas,nda siyasi sorumlulu u ta ,yan smet nönü bulunmaktad,r. Bu ba lamda öVatanda Türkçe Konu ö kampanyalar,ndan, Trakya Yahudi Olaylar,na, oradan Varl,k Vergisi uygulamas,na uzanan silsilede 1964 y,l,n,n uygulamalar, süreklilik arz etmektedir.

5. Yunan Uyruklu Rumlar,n S,n,r D, , Edilmesi

16 Mart 1964 tarihinde öTürkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Hükûmeti Aras,nda Aktolunan kamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesiö tek tarafil, olarak feshedildi.⁴⁴ D, i leri Bakanl, , yapt, , aç,klamada Antla man,n 36. maddesinin⁴⁵ verdi i yetkiye dayan,larak Bakanlar Kurulu taraf,ndan feshedildi ini bildiriyordu.⁴⁶

Antla man,n iptal edilmesiyle birlikte stanbul Defterdarl, , Yunan uyruklu Rumlar, gözetim alt,na alm, ve Türkiye'deki i lerini tasfiye edeceklerle ilgili olarak vergi durumlar,n, denetlemeye ba lam, t,r⁴⁷.

⁴² *Ulus*, 18 Mart 1964, s. 7.

⁴³ lerleyen aylarda K,br,söta ya anan trajediye ilave olarak Bat, Trakya'dan da iyi haberler gelmemesi bu tür kampanyalar,n önünü açacakt,r. Örne in 23 A ustos 1964 tarihli Tercüman gazetesi ilk sayfadan verdi i haberde 8.000 kadar Türkötün ya ad, , skeçöde bir caminin bombaland, ,n, duyurmakta ve Yunan Hükümetinin stanbul'da bir mukabeleden korktu unu ifade etmektedir. *Tercüman*, 23 A ustos 1964, s. 1.

⁴⁴ Antla man,n feshedildi ine dair Hükümet karar, 18 Mart 1964 tarihli Resmi Gazete'de yay,nlanarak yürürlü e girmi tir. Bkz. *Yeni Sabah*, 19 Mart 1964, s. 5.

⁴⁵ öf Mukavelename, teati tarihinden bir ay sonra mer'iyete girecek ve müddeti iki sene olacakt,r. Bu tarihten itibaren Yüksek Akit Taraflardan biri canibinden alt, ayl,k bir mühletle feshedilmedikçe mer'iyete kalacakt,rí ö 36. madde metninin tamam, için bkz. *Düstur*, Üçüncü Tertip, c. 12, (Ankara: 1931), s. 1146-1173; *Resmî Gazete*, 15 Mart 1931, say,: 1748.

⁴⁶ Bkz. *öTürkiye'deki Rumlarla ilgili bir kararö*, *Vatan*, 16 Mart 1964, s. 1, 5.

⁴⁷ *Ulus*, 18 Mart 1964, s. 7. Bu kontrollerle ilgili haberler de bas,nda yer almaktad,r. Örne in, *öVergi kaçakç,s, Rum kad,n yakaland,ö* ba l,kl, haber u ekilde devam etmektedir: *öBelçika Maden çileri Federasyonu Türkiye represantörlü ünü yapan Rum as,ll, Sabastienne Kokkines ad,ndaki kad,n malî polis taraf,ndan göz hapsine al,narak faaliyetleri tesbit edilmi ve neticede büyük ölçüde döviz ve vergi kaçakç,l, , yapt, , meydana ç,kar,lm, t,r. Atina ve Münih'te bulunan karde leri ile birlikte ebeke halinde*

Antlaşmanın alt, ay sonrası itibarıyla hükümsüz kalacak olması nedeniyle bakanlıktan talimat beklemeye başlamalarıdır.⁴⁸

Diğer taraftan anlaşmanın iptali öncesi Türkiye'ye girişi yapan Yunan uyrukluların durumu ilgililerce incelenmekte ve girişi tarihleriyle üç aylık sürenin bitimi tespit edilmektedir. Bu kişiler üç aylık süre bitiminde ya ülkeyi terk edecekler ya da aynı gün çeşitli okullarda öğretmenlik yapan üç Rum da diğerleriyle birlikte ülkeyi terk etmişlerdir.⁴⁹ Süreçte Yunan uyruklu olanların ülkeyi terk etmesine bağlı olarak onlarla evlilik yapan yerli Rumlar da ülkeyi terk ettiler.⁵⁰

Antlaşmanın feshi sürecinde Bakanlar Kurulu 15 Nisan 1964 tarihinde aldığı bir kararla Fener Ortodoks Rum Patriği Athenagoras'ın vekili Selefkia (Silifke) Metropoliti Emilianos Zaharapulos Hristopoulos ile Patrikhane Baş metropoliti Georgos Yorgi Iakavos Canavalis'in Vatandaşlık Kanunu 11. madde uyarınca vatandaşlıktan çıkarılmaları ve yasal süre içerisinde sınırdışı edilmelerini kararlaştırmıştır.⁵¹

Gelişmeler üzerine Yunanistan, 15 Nisan 1964 günü bir protesto notası vermiş ve anlaşmanın feshedilmesiyle uluslararası hukuk kuralları ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Buna karşılık Türk tarafı notayı reddetmiştir. Nota ile ilgili haberin özetinde dâvasının sonuna kadar savunulmasıyla ilgili olarak verilen kararın ilginçtir. Hükümet ve başbakanın Yunan uyruklu Rumlarla ilgili gelişmeleri Kırbrıs Meselesinin bir parçası olarak değerlendirmektedir.⁵²

Türkiye'deki Yunan uyruklu Rumlarla ilgili uygulama değişikliği diplomatik çevreler ve diğer ülkeler başbakanın da yansımaları ve konunun eleştirilmesi üzerine Türk Devletleri Bakanlığı, iki adet bildiri yayınlamıştır. 16 Nisan 1964 tarihli ikinci bildiriyle şöyle denilmektedir:

Özellikle gibi, memleketimizde Yunan vatandaşları iki grupta toplanmaktadır. Birincisi Türk vatandaşları olan Rum ortodokslardır. Bu

çalışmaları Rum kadını ilk nazarda 300.000 lira civarında vergi, 200.000 liralık da döviz kaçırması, tesbit olunmuştur. Ö. Son Havadis, 16 Haziran 1964, s. 1, 5.

⁴⁸ *Yeni Sabah, 19 Mart 1964, s. 1.*

⁴⁹ *Ulus, 16 Nisan 1964, s. 7.*

⁵⁰ Bkz. Başbakan Oran, *Lozan'ın Azınlıkların Korunması, Bölümünü Yeniden Okurken*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, c. 49 S. 3-4, (Ankara: Aralık 1994), s. 295.

⁵¹ Bkz. Macar, *Cumhuriyet*, s. 203; Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken yay., (İstanbul: 1999), s. 297-298.

⁵² *Yunan Notası, Reddettikö, Ulus, 16 Nisan 1964, s. 1, 7.* Olayların Kırbrıs Meselesi başlangıcında daha geniş bir değerlendirilmesi için bkz. Demiroğuz, *İstanbul*, s. 17-28.

grup tamamıyla Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlar ve bütün Türk vatandaşlar, hak ve teminatlar, haizdir.

İkinci grup ise Yunan uyruklu yabancılar. Bunlardan, 1930 tarihli Ticaret, kamet ve Seyrisefain Antlaşmaları hükümlerine ve mevzuatına aykırı hareket eden veya âdemi nizam ve millî menfaatlerimizi zedeleyici faaliyette bulunanlar hakkında yetkili makamlar, zıca tabiatıyla gerekli tedbirler alınmaktadır. Görüleceği gibi halen alınan tedbirlerin Türk vatandaşları, Rum ortodokslarla hiçbir ilgisi yoktur⁵³.

Konuyla ilgili olarak Ulus Gazetesine bir açıklama yapan Çiğdemler Bakan, Orhan Özalp, daha önceleri Türk vatandaşları, olmadıkları, halde baskın vurularıyla vatandaşları, alınan Rum Ortodoks Patrikhanesinin önde gelen iki din adamı, iç ve dış güvenliğini ihlal ettiklerinin tespit edilmesinden dolayı, kanunun verdiği yetkiye dayanarak vatandaşları, çıkarıldıkları, ifade etmiştir⁵⁴.

Buna karşın, Yunanistan Dışişleri Bakanı, Atina'daki Fransa, İngiltere, İtalya, Yugoslavya, Romanya ve Japonya büyükelçilerini davet ederek Türkiye'nin İstanbul Rumları ve Patrikhane ile ilgili aldığı kararları, Lozan Antlaşmasına aykırı olduğunu ve Antlaşmayı ihlal ettiğini ifade etmiştir. Bakan, dört metropoliten hatta tüm Patrikhane'nin bir baskın ve tehdit altında olduğunu vurgulamış, ayrıca sınırdaki, edilen iki metropoliteni vatandaşları, kabul etmeyeceklerini, böyle bir durumun Türkiye'nin tasarrufuna mezarlık kazandıracak olduğunu ileri sürmüştür⁵⁵.

Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere paralel olarak Hükümet, Rumlara tahsis edilmiş hakları üzerinde baskın tasarruflara gidiyordu. Bu durum çoğunluklu gün Türk köylere saldıran ve katliam haberlerinin gazete sütunlarında boy göstermesine karşın, bir misilleme olarak değerlendirilebilir⁵⁶.

Bu çerçevede Millî Eğitim Bakanlığı, boşlukları teklifi ile Çiğdemler Bakanlık, tarafından gerçekleştirilen Rum okullarında görev yapan derneklerle ilgili düzenleme zikredilebilir. 7 Mayıs 1964 tarihli Akşam

⁵³ *Ulus*, 16 Nisan 1964, s. 7. Açıklamanın verildiği aynı sayfada verilen bir diğer haber dikkat çekicidir: *öRumlar insan avına çıkarıldı, Ulus*, 16 Nisan 1964, s. 1, 7.

⁵⁴ *Ulus*, 16 Nisan 1964, s. 1; Şahin, *Fener Patrikhanesi...*, s. 297.

⁵⁵ *BCA*, Tarih: 01.06.1964, Sayı: -, Dosya: E5, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 71.453..10. *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1964, s. 1.

⁵⁶ Yüzlerce örnekte birisi olarak 18 Temmuz 1964 tarihli Akşam gazetesinin maneti verilebilir: *öRumlar, top ateşi ile hücumu geçti öGirne yakınındaki Zeytinlik Köyü 300 EOKA'nın taarruzuna uğradı. Türkler kahramanca savunuyor. Barın gücü araya girdi. ö...sahra ve havan toplarıyla köyü ateş tutmuşlardır. Üç ayrı istikametten 60 milimetrelilik havan ve 75 milimetrelilik geri tepmesiz ve sahra topları, köye uzun müddet mermi yağdırdı, rö Akşam*, 18 Temmuz 1964, s. 1.

Gazetesinin haberine göre, Rum okullarında faaliyet gösteren öKad,n, Fukaraperver, Kültür ve Rum Okullarından Yeti enlerö gibi isimler ta ,yan otuzdan fazla derne in okul binalar,n, kullanmalar, yasaklanm, ve valinin izin verece i binalarda çal, malar, kararla t,r,lm, t,r. Derneklere okullar, bo altmalar, için tan,nan süre bir haftad,r⁵⁷.

Burada ülkenin bir sava sath, mailinde oldu u ve gerek bakanlar,n gerekse üst düzey komuta kademesinin Ba bakan smet nönuöyü K,br,söa müdahale konusunda ikna etmeye çal, t,klar, gerçe ini göz önünde bulundurmak gerekmektedir.⁵⁸ Yunan pasaportu ta ,yan on bin civar,nda insan,n oldu u stanbulda ögünün ve gecenin rastgele saatlerindeö⁵⁹ faaliyet gösteren bu derneklere kar , güvenlik amac,yla böyle bir karar al,nd, , ortadad,r.

Bu arada Türk uyruklu Rumlar,n mallar,na da haciz konulaca , yolunda dedikodular yay,lmaktad,r.⁶⁰ Dedikodular stanbul Defterdar, taraf,ndan yalanlansa ve mali polisin dedikodular, yayanlar, tespit etmeye çal, t, , aç,klansa da bunun az,nl,klar ve özellikle de yak,n zaman öncesi ya anan Varl,k Vergisi, 667 Eylül Olaylar, gibi hat,ralar,n da etkisiyle Rumlar üzerindeki etkisinin ne denli olumsuz olaca , a ikâd,r.⁶¹ Bu durum Yunan uyruklu Rumlarla birlikte yerli Rumlar,n da ülkeyi terk etmeleri yönünde kap,lar, aralam, t,r.

S,n,r d, , karar,n, izleyen ay içersinde öAl, -Veri i Türkten yapö kampanyas,n,n ba lamas, da dikkat çekicidir. Gençlik te ekkülleri taraf,ndan ba lat,lan kampanya 17 Nisan 1964 tarihi itibar,yla ba lam, t,r. Kampanyay, yürütmek için Millî Türk Talebe Birli i ile Türkiye Millî Talebe Federasyonu ortakla a yirmi ki ilik bir heyet kurmu lar ve bunlardan on ki iyi müfetti olarak görevlendirmi lerdir. Bu on ki ilik müfetti grubu bir olay vukuunda gerekli tedbirleri alacakt,r. 20 ki ilik komisyon ise pankart bast,r,p bunlar, dükkânlara ast,racakt,r. öBu i yerinden al, veri yap,l,rö ekinde haz,rlanan pankartlar Türk dükkânlar,na as,lacak ve bu yolla vatanda ,n buralardan

⁵⁷ öRum okullar,nda çal, an dernekler ç,kar,l,yorö Ak am, 7 May,s 1964, s. 7.

⁵⁸ öK,br,sa yak,n bir nokta olan Domuzburnunda: Ç,karma Birliklerimiz Büyük Bir Tatbikat Yapt,. Birlikler manevrada hakiki mermi kulland,ö Cumhuriyet, 18 Mart 1964, s. 1. öK,br,sta çarp, ma iddetlendi; üç Türk öldü. Donanmam,z K,br,s aç,klar,nda dün -at, tatbikat,naöba lad,ö Cumhuriyet, 16 Nisan 1964, s. 1. öBüyük tatbikat ba lad,ö, öDonanmam,z,n Akdeniz tatbikat,na muhrip, denizalt,, may,n arama-tarama gemileri, hücumotlar ve jet uçaklar, kat,ld,ö Ak am, 1 A ustos 1964, s. 1.

⁵⁹ Ak am, 7 May,s 1964, s. 7.

⁶⁰ Bkz. Akis, 24 Nisan 1964, S. 514, c. XXIX, y,l, 10, s. 14.

⁶¹ Bkz. Milliyet, 11 Temmuz 1964, s. 1.

al, veri yapmas, sa lanacaktır. Komite ayn, zamanda öVatanda Türkçe Konu ö kampanyas,n, da yürütecektir. Olu turulan heyet Türk milletine hitaben bir bildiri yay,nlam, ve Rumlardan mal al,nmamas,n, al,nan mala verilen paran,n K,br,s Türküne kur un olarak dönce ini ifade etmi tir⁶².

Di er taraftan kampanyaya ö renci te ekkülleri d, ,nda kat,lanlar da vard,r. Bunlar, motorlu ve motorsuz ta ,tlar, halk otobüsleri, Tophane Et Kesicileri Dernekleri ile baz, esnaf te ekkülleridir. Bu çerçevede Tophane Et Kesicileri Derne i, Tophane Kesik Et Mezbahası, vas,tas,yla 15 ton kadar eti Rum kasaplara satmama karar, alm, t,r⁶³.

istanbul Millî E itim Müdürlü ü, May,s ay, ba ,nda bakanl, a ba vurarak az,nl,klara ait okullarla ilgili inceleme ba lat,lmaz, istenmi tir. 18ø Rum, birisi Ermeni ve birisi Yahudi cemaatine ait okullar,n resmi Türk okullar,yla denkli inin kald,r,lmaz, istenmi tir. Ulus Gazetesi konuyla ilgili haberi ö stanbul Millî E itim Müdürlü ünün az,nl,k okullar,yla ilgili raporu: 28 Rum okulu gaye d, , çal, ma yap,yorö eklindedir⁶⁴.

Bu uygulamalar,n, içinde bulunulan gergin ortamda yerli Rumlar, göç yönünde aralanan kap,lardan ülkeyi terk etmeye iten önemli faktörler oldu u aç,kt,r. Nitekim izleyen dönemde Rum az,nl, ,n nüfusundaki dü ü bunun göstergesidir.

Yunan uyruklu Rumlar,n yo un bir ekilde ülkeyi terk edileri Temmuz ay,nda gerçekleş mi tir. 15 Temmuzda ülkeyi terk eden kabilelerle birlikte ayr,lanlar,n say,s, yakla ,k 3.000 idi.⁶⁵ Bunda Haziran ay, sonundan itibaren Yunan uyruklu Rumlar,n mallar,na konulan ihtiyati haczin de etkisi olmal,d,r. 10 Temmuz itibar,yla 12 günde haczedilen mallar,n toplam de eri 500 milyon lirad,r. Haczedilmesi beklenen toplam mal de eri ise iki milyar lirad,r. İlgililer haciz karar,n,n s,n,r d, , edilecek

⁶² öBüyük Türk Ulusu, Senin s,rt,ndan kazan,lan her kuru un, K,br,s,ta kendi karde lerine çevrilen bir silâh oldu unu hat,rlayarak, bizi iktisadi bak,mdan sömüren ki ilerle al, veri ini kesmen, bugün için Türklü e yapabilece in en büyük yard,md,r. Türkün Türkten al, veri i, kendisine dönü üdür. Asil milletim, u anda iktisadî sava ,n bulundu u devrimizde dünya milletlerine iktisaden esir olmak istemiyorsan, kendini bu kampanyan,n gönüllü bir eri hisset. Türk tüccar,, Türk sanayicisi ve Türk imalâtç,s, da kalitede zevkinizi, fiyatta kesenizi dü ünerek kampanyam,za kat,lacak, perakendeci esnaf da sizi iyi niyetle kar ,layacaktır. Ayr,ca, bu kampanyay, açarken bütün üniversiteli, akademili ve yüksek okullu arkadaş lar,m,z,n da vazifeli oldu unu belirtiriz.ö Ulus, 16 Nisan 1964, s. 7.

⁶³ ö«Al, -Veri i Türkten yap» kampanyas,ö, Ulus, 16 Nisan 1964, s. 1, 7. öTürkøen Türkøe Kampanyas, Geni liyorö Yeni Sabah, 17 Nisan 1964, s. 1, 5.

⁶⁴ Ulus, 2 May,s 1964, s. 1, 7.

⁶⁵ Demir óAkar, *istanbulun* , s. 95.

gelir vergisi mükelleflerinden tahsili gereken vergi için de teminat oldu unu ifade etmektedirler. htiyati haciz konan mallara ev e yas, da dâhildir ve hakk,nda bu karar al,nan kimse, menkul ve gayrimenkul mallar,n, satamayaca , gibi, firma i yeri sahibiyse buralar, devredemeyecektir⁶⁶.

A ustos ay, sonlar,na do ru Emniyet Genel Müdürlü ü, 16 Eylül günü sona erecek süreyle ilgili olarak çal, malar yapmaktad,r. Ilere gönderilen genelgede, 16 Eylül 1964 tarihinden itibaren Yunan uyruklu kimselerin ikamet tezkerelerinin uzat,lmamas, ve kendileri ba vurmada n tebligat yap,larak ülkeden ç,k, haz,rl, , yap,lmas, istenecektir. A ustos ay, sonu itibar,yla Emniyet Genel Müdürlü ünün verdi i rakamlara göre ülkeden ayr,lan Yunanl, say,s, 6.500 civar,d,r⁶⁷.

Antla man,n feshedilmesiyle s,n,r d, , edilecek Yunan uyruklu Rumlar,n say,s, döneme ait bas,n yay,n organlar,nda ve Emniyet Genel Müdürlü ü kay,tlar,nda farklı,k göstermektedir. Emniyet Genel Müdürlü ü toplam Yunan pasaportlu Rum say,s,n, 12.000 olarak vermektedir.⁶⁸ Patrikhane ile ilgili bir çal, mada antla man,n kald,r,ld, , tarihte stanbul'daki Yunan pasaportlu Rum say,s,n, 9.586 olarak verilmektedir.⁶⁹ Antla ma hükümlerinden yararlanarak Ankara, Adana, zmir ve az da olsa sair yerlerde ikamet eden Yunan uyruklu Rum nüfus da bu rakama eklendi inde yukar,daki rakamla paralellik arz etmektedir. Ulus Gazetesi ise s,n,r d, , edileceklerin say,s,n, öAlt, ay sonra 12 bin 592 Rum Türkiye'den ç,kar,l,yorö man etiyle okuyucular,na duyurmaktad,r⁷⁰.

Söz konusu antla man,n feshine ba l, olarak ülke d, ,na ç,kar,lan Yunan pasaportlu Rumlara ait rakamlar de erlendirildi inde stanbul ve stanbul d, ,nda yerle mi (Ankara, zmir, Adana, Hatay, Edirne, Çanakkale gibi yerler ba ta olmak üzere) Yunan uyruklu Rum say,s, 12.500'ün üzerinde olmal,d,r.

S,n,r d, , edilen Rumlarla Atina'da konu an Sami Kohen, Rumlar,n öÖzvatan,m,z Türkiyedir. Biz K,br,s sorununun kurban, olduk. Esas vatan,m,z Yunanistan de il Türkiyedirö dediklerini naklediyor. Rumlar,n hiçbirisi siyasi faaliyet suçu i ledikleri isnad,n, kabul etmiyor ve öBöyle bir ey varsa delillerle suçumuzu ispat etsinlerö diyorlard,. E i ve çocu u

⁶⁶ *Milliyet*, 10 Temmuz 1964, s. 1, 7.

⁶⁷ *Milliyet*, 28 A ustos 1964, s. 1, 7..

⁶⁸ *Milliyet*, 28 A ustos 1964, s. 1, 7..

⁶⁹ ahin, *Feneri* , s. 296.

⁷⁰ öAlt, ay sonra 12 bin 592 Rum Türkiye'den ç,kar,l,yorö *Ulus*, 18 Mart 1964, s. 1.

İstanbul'da kalan ancak kendisi sınırdışı edilmiş Yunan uyruklu bir Rum Sami Kohen'e örneği Gazetelerde hudut dışı edilecek kimseler arasında adını okuduğum zaman şaşırдыm. Benim ne günahım var? Karım ve çocuğum İstanbul'da kaldı. Ben ufak bir çanta ile buraya geldim kayıncıbiraderlerimin yanında misafir kalıyorum diyecektir. Ailesi İstanbul'da kalan 45 yaşlarındaki bir terzi de benzer yakınlarda bulunacaktır.⁷¹

Bunun aksi yönünde haberler de dönemin başlarında yer almaktadır. Örneğin, 18 Nisan 1964 tarihli Hürriyet Gazetesi ilk sayfada Kemal Kınacı, muhabirine dayandırıarak verdiği haberde örneği edilen Rumlar Kıbrıs'ta EOKA'cuların saflarında çarpışıyor eklinde dir. Gazetenin Lefkoşe muhabirinin bildirdiğine göre sınırdışı edilen Rumlar, Atina üzerinden Kıbrıs'a gelmeleri ve burada askeri eğitim almalarıdır.⁷²

Yabancıların gelişmelerin ülkedeki yerli Rumların göçünü de tetiklediğini yukarıda belirtmiştik. Rum nüfusunda meydana gelen değişimi Rum okulları ve örneği sayısal tablolarında aşağıdaki tablolarda gözlemlemek mümkündür.

Tablo 1:

1935-1965 Yılları, Rum Ortodoks Nüfustaki Değişim⁷³

Nüfus sayımı Yılı	Rumca Konular	Rum Ortodoks
1935	108.725	125.046
1945	88.680	103.839
1955	80.000	86.655
1960	65.000	106.601
1965	48.096	76.122

⁷¹ Milliyet, 28 Ağustos 1964, s. 1, 7.

⁷² Hürriyet, 18 Nisan 1964, s. 1, 7.

⁷³ Alexandris, Alexis; *The Greek Minority of İstanbul and Greek Turkish Relations 1918-1974*, Centre for Asia Minor Studies, (Atina: 1992), s. 291.

Tablo 2:1923-1980 Yılları Arasında İstanbul'da Rum Örenci ve Okul Sayıları,⁷⁴

	1923	1964	1970	1978	1980
Örenci	15.000	5.000	3.930	1147	818
Ortaokul	8	6	6	6	6
İlkokul	85	42	42	22	20
Anaokulu	70	4	-	-	-

Türkiye'de bunlar olurken Yunanistan'da ise Cami vakıflarına tutulan ve malları da vakıflarca verilen imamlar üzerinde baskı kurulmakta ve özellikle Türk uyruklu imamlar, ülkeden çıkarmak için ikametleri temdit edilmemektedir. Yunan Hükümeti, Türklere ait Evkaf Hükümetlerinin üyelerini atamayla ilgili baskıya getirtmekte ve daha sonradan onaylamadığı imamların yerine bu heyetlerce son verdirip malları ödetmeyerek sınırlı tutmaktadır.⁷⁵

Öte yandan Yunan makamları, Oniki Ada'daki Türklere Lozan Antlaşması hükümlerini uygulamamakta ve Evkaf Heyetleri cemaatin seçimiyle değil Valinin atamasıyla göreve gelmektedirler.⁷⁶

SONUÇ

Kıbrıs olayları çerçevesinde büyük kısmı İstanbul'da yerleşik Yunanistan uyruklu Rumların sınırlı tutulmaları söz konusu kesim için oldu. 1923'ten itibaren Cumhuriyet Dönemi Rum azınlığı için de dönüm noktası niteliindedir. 1960'ların başlarında Kıbrıs meselesinden dolayı gerginleşen Türk-Yunan ilişkileri paralelinde 1964 bahar aylarında on iki binin üzerinde Yunan pasaportu taşıyan Rumların ülkeyi terkine sahne olacaktır. Bu durum beraberinde parçalanmış aileler trajedisini de getirmiştir ve bundan dolayı ilerleyen dönemde önemli sayıda Türk uyruklu Rum ülkeyi terk etmiştir.

⁷⁴ Alexandris, *The Greek*, s. 287.

⁷⁵ BCA, Tarih: 0.0.1965, sayı: -, Dosya: E4, Fon Kodu: 10.1.0.0, Yer No: 64.397.15.

⁷⁶ BCA, Tarih: 0.0.1965, sayı: -, Dosya: E4, Fon Kodu: 10.1.0.0, Yer No: 64.397.15.

K,br,s Meselesinden dolayı, ya an,lan dönemin s,k,nt,l, ve gergin olmas,, s,k,yönetimin sürüyor olmas,⁷⁷ ve en nihayet etkisini devam ettiren bir askeri darbe ya anm, olmas, konu üzerinde bir çal, ma yap,lmas,na olanak vermemi tir. K,br,s,ta ya anan olaylar,n kamuoyunu birinci derecede me gul etmesi de s,n,r d, , edilme meselesini gölgede b,rakm, t,r. Öyle ki bir y,l içerisinde on iki binin üzerinde ki inin ülkeyi terk etmesi gibi dikkatlerden kaçmas, ihtimali az olan bir olay, döneme ait an,larda yer bulamam, t,r.⁷⁸

1964 Yunan uyruklu Rumlar,n s,n,r d, , edilmesi hadisesi, beraberinde az,nl,k/yabanc, mallar,na kar , boykot ve öVatanda Türkçe Konu ö kampanyalar, da dü ünüldü ünde Tek Parti dönemi uygulamalar,ndan, Trakya Yahudi Olaylar,na, oradan Varl,k Vergisi uygulamalar,na ve oradan 667 Eylül Olaylar,na bir süreklili in ifadesidir denilebilir. S,n,r d, , etmede ya ananlar Varl,k Vergisi ve 667 Eylül Olaylar,yla benzerlik göstermektedir.⁷⁹ Ayn, zamanda bas,n,n bir bölümünün yönlendirmesi ve halk, infiale sevk edici yay,n yapmas, her üç olayda da benzerlikler arz etmektedir. Örne in Ulus Gazetesinin 30 Nisan 1964 tarihli ba makalesinin öAtatürkün evini y,kacaklarm, !ö ba l, , ile verilmesi do rudan 667 Eylül Olaylar,n, ça r, t,rmaktad,r.⁸⁰

Bir di er dikkat çekici nokta antla man,n feshi gündeme gelene kadar kamuoyu taraf,ndan yeterince bilinmedi i gerçe idir. Öyle ki Ulus gazetesi 18 Mart 1964 tarihli bask,s,nda, tan,nan imtiyazlar,n Bakanlar Kurulunun fesih karar, sonras, meydana ç,kt, ,n, vurgulamaktad,r.⁸¹ Farkl, kesimden Ahmet Kabakl, da gazetesinde Antla may, iddetle ele tirmekte ve feshedilmesini i ledi i makalesine ba l,k olarak

⁷⁷ *Ulus*, 16 Nisan 1964, s. 7. Talat Aydemir olaylar, üzerine Ankara, stanbul ve zmirde 21 May,s 1963 tarihinde s,k,yönetim ilan edilmi tir. zmirde 20 Ekim 1963 tarihinde sona eren S,k,yönetim, Ankara ve stanbulda 20 Temmuz 1964 tarihine kadar devam etmi tir. Bkz. Zafer Üskül, *Siyaset ve Asker*, mge yay., (Ankara: 1997), s. 153-169 ve ek.

⁷⁸ Daha detayl, bir de erlendirme için bkz. DemiróAkar, *stanbuluní* , ss. 12-13.

⁷⁹ 667 Eylül 1955 Olaylar, öncesi öAtatürkün evine bomba at,lmas,ö ve 1964 Yunan pasaportlu Rumlar,n s,n,r d, , edilmeleri günlerinde öAtatürkün evinin y,k,lmas,ö içeri indeki haberlerinin bas,na yans,mas, örne inde oldu u gibi. Bkz. Ahmet Emin Yalman,; *Yak,n Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, c. 4, Rey yay., (stanbul: 1970), s. 324; öAtan,n do du u eve at,lan saatli bombaö, *Hürriyet*, 7 Eylül 1955, s. 1; Mîna Urgan, *Bir Dinozorun An,lar,, Yap, Kredi yay.,* (stanbul: 2004), s. 279. Haberin 1964 y,l,ndaki benzeri için bkz. Cihad Baban, öAtatürkün Evini Y,kacaklarm, !ö, *Ulus*, 30 Nisan 1964, s. 1, 7.

⁸⁰ Cihad Baban, öAtatürkün Evini Y,kacaklarm, !ö, *Ulus*, 30 Nisan 1964, s. 1.

⁸¹ *Ulus*, 18 Mart 1964, s. 7.

ö mtiyaznâmeö ve fesih sonrası, bir di erine öSevinçö ba l, n, atmaktadır.⁸²

nönü Hükümetinin ald, , anla may, fesih karar,yla say,lar, on üç bine yak,n Yunan uyruklu Rum, sahip olduklar, imtiyazlar, kaybedip s,n,r d, , edilmi lerdir. Bunun ba l,ca iki büyük sonucu olacaktır,r:

Birincisi ticari hayatta çok önemli bir yer tutan bu insanlar,n i lerini terk etmeleriyle, a ,rl,kl, olarak büyük sermayeli i letmeler aç,s,ndan önemli bir bo lu un do mas,d,r. 1930ö1964 y,llar, aras, özellikle de sürecin ba lang,c,ndan 667 Eylül 1955 olaylar,na de in geçen dönemde bu ki iler in iktisadi hayatta göz ard, edilemez a ,rl,klar, oldu u üphesizdir.⁸³ Zira söz konusu dönem Türk halk,n,n ço unlu unun çiftçilikle geçindi i; ticari faaliyetlerin yetersiz, irket, fabrika ve gemi i letmecili i gibi büyük sermayeli te ebbüslere giri me olana ,n,n bulunmad, , bir dönemdir. Dolay,s,yla bu bo lu u bir ölçüde antla mayla Yunanistan'dan gelen Rumlar doldurmu lar.⁸⁴

Söz konusu kesimin sermaye birikimi, ticari beceri ve e itim düzeyinin 1930'du y,llar,n ko ullar,nda Türk toplumundan ileri düzeyde oldu u a ikârd,r. Antla man,n imzalanmas,, muhtemelen büyük k,sm, Türkiye'yi yak,ndan tan,yan Rumlara büyük bir ticari f,rsat sundu u gibi; feshi de bu olana ,n yitirilmesi ve ülke ekonomisinde önemli bir bo luk do mas,na yol açm, t,r.⁸⁵

Burada dikkat çekici di er bir nokta ise Yunanistan'da anla ma hükümlerince bulunan ve say,lar, üç bin civar,nda olan Türk

⁸² Ahmet Kabaklı, *öSevinçö, Tercüman*, 21 Mart 1964. *öBana düpedüz aldat,lm, ,z, kand,r,lm, ,z, kündeye getirilmi iz gibi geliyor. Tarihin kaydetti i en müthi Türk dü man, Venizelos, Balkan Antant, vesaire gibi dümenlerle hemen Türk dostu k,l, ,na girmi , bize bu s,fatla irin görünmü ve o can,m imtiyazlar, kap,p kaçm, t,r. Sözün geli ine bak,l,rsa öSözle meödeki imtiyazlar kar ,l,kl,d,r. Yani, Yunan uyruklular,n Türkiyede sahip bulundu u haklara, Türkler de Yunanistanda sahip olacaklard,r. Siz i in güldürmeccesine bak,n ki, Yunanistan'da bu imtiyazdan faydalan,p ticaret yapanlar yine Rumlard,r, ama Türk uyruklu Rumlard,r. Orada ikamet eden 3.000 vatanda ,m,zdan ancak 50 tanesinin Türk soyundan oldu u anla ,lm, t,r. Zira biz Türkler kendi vatan,m,zda bile ticaret yapmaktan aciz, garip ki ilerizdir. Nerde kald, ki, gidip Atinada kartaloz bezirgânlar aras,nda ticaret yapabilelimö Ahmet Kabaklı, *ö mtiyaznameö, Tercüman*, 25 Mart 1964.*

⁸³ 667 Eylül Olaylar,yla Rum nüfusun ticari etkinliklerinde duraksama olsa da mutlak bir kesinti oldu u söylemek zordur. Bkz. Halil im ek, *6-7 Eylül Olaylar,, Cumhuriyet Tarihi Ara t,rmalar, Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk lkeleri nk,lap tarihi Enstitüsü yay,, Ankara, 2006, S. 3, ss. 177-195.

⁸⁴ Süreyya ahin, Yunan kaynaklar,na dayand,rarak söz konusu dönem stanbul'da ticaret ve sanatta u ra an Yunan uyruklu toplam Rum say,s,n, 25.000 olarak vermektedir. Bkz. ahin, *Fener Patrikhanesi*, s. 296.

⁸⁵ Milli Mücadele y,llar, ve sonrası, nüfus mübadelesiyle 1.500.000'a yak,n Rum'un Anadolu'yu terk ettikleri göz önünde bulunduruldu unda antla ma ile geri dönenlerin aras,nda önemli say,da Türkiye kökenli Rum olmal,d,r.

vatanda lar,n,n tamam,na yak,n,n,n Rum oldu u iddias,d,r.⁸⁶ Dolay,s,yla iki ülke aras,nda yap,lm, olan antla ma genel itibar,yla her iki taraftaki Rum kökenli vatanda lar,n ticari faaliyetlerinin önünü açm, görünmektedir.

Bir di er önemli sonuç; s,n,r d, , etme karar,yla birlikte ülkeyi terk edenlerin yaln,zca Yunan pasaportu ta ,yan Rumlar olmad, , gerçe idir. Yakla ,k otuz be y,ll,k bir süreçte olu an akrabal,k ba lar,, dostluklar ve ticari ortakl,klardan kaynaklanan iç içe geçmi toplumsal dokudan dolayı, gidenlerin yaln,zca Yunan pasaportu ta ,yan Rumlardan ibaret oldu unu söylemek zordur. Buna bir de K,br,s,taki geli melere paralel olarak kamuoyunda olu an Yunanistan, Rum ve Patrikhane dü manl, ,n, ve yukar,da belirtti imiz üzere ç,kan dedikodular, da eklersek 1964 y,l, ilkbahar,n, izleyen süreçte elimizdeki say, katlanm, olmal,d,r. Yukar,da verdi imiz iki tablo bu gerçe i teyit etmektedir. Bu göç süreci K,br,s,ta ya ananlara paralel olarak devam edecek ve nihai noktas,na 1974 K,br,s Bar, Harekât, günlerinde ula acakt,r.⁸⁷

Denilebilir ki, 1964 y,l,nda Yunan uyruklu Rumlar,n s,n,r d, , edilmeleriyle ba layan ve nihai noktas, 1974 K,br,s Bar, Harekât, olan bir göç ba lam, t,r. Bu süreç ba ta stanbul olmak üzere Gökçeada ve Bozcaada,n nüfus yap,s,n, ciddi biçimde de i tirecektir. 1960'd, y,llar,n yakla ,k yüz bin olan Rum nüfusunun günümüzde üç binli rakamlara dü mesi de bu gerçe i teyit etmektedir.

Rumlar,n s,n,r d, , edilmelerinin Bat, Trakya Türklerinin durumuna da etkisi olmu tur. 1964 y,l,nda ba layan yo un göç sonucu Türkiye'de çok az say,da Rum kald, , bilinmektedir. Bu durum Bat, Trakya'daki Türk az,nl, a kar, çekinece i bir ey kalmayan Yunanistan'ın daha pervas,z politikalar izlemesi sonucunu do urmu tur.⁸⁸

Uluslararası ili kiler ba lam,nda de erlendirildi inde söz konusu Antla man,n Türk Hükümeti taraf,ndan feshedilmesi ve antla ma gere i

⁸⁶ *Tercüman*, 21 Mart 1964. Demir-Akar, *stanbul'unü* , s. 54, 62.

⁸⁷ K,br,s Bar, Harekât, ve öncesindeki gerilim stanbul Rumlar, kadar Gökçeada Rumlar,n, da etkileyecektir. Lozan Bar, Antla mas,n,n 14. maddesi uyar,ncı mübadeleden istisna tutulan ve nüfusun büyük ço unlu unu olu turan Bozcaada ve Gökçeada Rumlar, ülkeyi terk etmi lerdir. Hayatta olan tan,klarla görüşmelerimizden ö rendi imiz kadar,yla Gökçeada Rumlar,, K,br,s Bar, Harekât, s,ras,nda ellerine geçen her türlü vas,tay, kullanarak, çok yak,nda olan Semadirek Adas,na kaçm, lard,r. Adan,n Rum nüfusu k,sa bir sürede göç etmi ve büyük k,sm, ya l,lar olan çok az bir kesim adada kalm, t,r. Hakk, Reis (Derehi) ile görüş me 16 A ustos 2002, Gökçeada; Necmi Da ,n,k ile görüş me 17 A ustos 2002 Cumartesi. (Her iki ah,s 1947 y,l,nda on ya lar,nda Trabzon Sürmene'den iskân için adaya getirilen ailelerdendir.)

⁸⁸ Bkz. Bask,n Oran, *öTürk D, Politikas, ve Bat, Trakya'da, Türk D, Politikas,n,n Analizi*, Der.: Faruk Sönmezolu, Der yay., stanbul, 1998, ss. 3076308.

Türkiye'de bulunan Rumlar, n s, n, r d, , edilmeleri devletin hükümlerini kullanmaları ve egemen devlet olmaları gerektir. Kıbrıs'ta yaşanan saldırılar ve Batı Trakya'da Türklerin maruz bırakıldığı olaylar, ayrımcılık düdü ünlüde mütekabiliyet ilkesine bağlı olarak yapılmış bir tasarruftur denilebilir. Kıbrıs'ta yaşananlar göz önüne alındığında ve Yunanistan'ın Rum kesimine açılan destek verildiği görüldükten sonra dünyanın hangi bölgesinin böyle bir uygulamaya gitmeyeceği, üzerinde düşünülmesi gereken bir husus olmalıdır. Bununla birlikte özellikle akrabalık bağları, kuran yerli Rumlar ile s, n, r d, , edilenlerin bir trajedi yaşadıkları da bir gerçektir. Aynı trajedi ömrünün çeyrek asırdan fazlasını bir ülkede geçiren; özel yaşamıyla ilgili hayatını o ülkenin koşullarına göre belirleyen kişilerin bir anda buldukları çevreden koparılmalarda, bu noktada da geçerlidir.

